

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В США

Постановка проблеми. Виключно важливою складовою у системі зовнішніх факторів є державне регулювання і підтримка, кредитна політика держави зокрема. Теорія і практика державного регулювання сільськогосподарського виробництва в умовах ринкової економіки на сьогодні розроблена в багатьох наукових працях вітчизняних дослідників, зокрема: І.Г. Кириленка, А.П. Макаренко, Л.Ю. Мельника, О.М. Могильного, П.Т. Саблука та багатьох інших.

З точки зору малих агроструктур, особливе значення має система кредитування. На цю обставину не завжди звертають увагу науковці. У більшості випадків акцентується увага на державній підтримці аграрних господарств. Віддаючи їй належне, зазначимо, що для агроформувань кредитування, напевне, має не менше, якщо не більше значення. Про це свідчить аналіз системи кредитування фермерства у США, який викладено в ґрунтованій статті Г.В. Черевка і М.С. Вашук [1]. Автори зазначають, що традиційно кредитування залишається основною фінансовою послугою для агросектору США. Заборгованість фермерів перед фінансовими установами на початку 2006 року перевищувала 213 млрд. дол. Найбільше сільськогосподарських кредитів (за питомою вагою) надавалося чотирма головними групами кредиторів: комерційними банками (42%), Фермерською кредитною системою, яка перебуває у власності клієнтів (32%), Агентством фермерських послуг (ним володіє Департамент сільського господарства США) і страховими компаніями та фізичними особами (разом – 26%). Крім того, дедалі частіше спеціалізовані дилери (наприклад, сільськогосподарської техніки) та лізингові компанії надають свою продукцію в кредит або з відстроченням платежу.

Постановка завдання:

- проаналізувати діяльність Фермерської кредитної системи США;
- дослідити програми кредитування Агентства фермерських послуг та умови і цілі надання кредитних коштів;

Аналіз результатів дослідження. Головним кредитором фермерського бізнесу вже майже протягом століття є Фермерська кредитна система (ФКС – Farm Credit System) – національна фінансово-кредитна установа (фінансовий кооператив), утворена 1916 року з метою надання надійних джерел кредитування фермерам, для яких умови і кредитні ставки комерційних банків були не вигідними. Даною організацією тоді володіли як фермери, так і уряд США, який здійснював її фінансову підтримку, а також відшкодував податкові витрати. За роки існування ФКС надала понад 95 млрд. дол. коротко- і довгострокових кредитів фермерам, власникам ранчо, сільським домогосподарствам, сільськогосподарським посередникам, маркетинговим організаціям, юридичним особам, які задіяні в міжнародній торгівлі.

Незважаючи на те, що сучасна ФКС пропонує широке коло фінансових послуг, трохи більше 50% її діяльності все ще припадає на кредитування фермерів. Як творіння федерального уряду, вона є одночасно і бізнесом, і інструментом державної політики. Сьогодні це приватна структура (усі державні акції були викуплені ще до 1960 року), управління якої здійснюється її членами. Розмір ФКС, колективна відповідальність за борговими зобов'язаннями, історичні зв'язки з федеральним урядом вилились у державне гарантування її цінних паперів. ФКС – це не кредитор останньої інстанції (на відміну від

Агентства фермерських послуг), а комерційна, проте неприбуткова організація. Для одержання кредиту позичальник повинен мати рівень конкурентоспроможності, не нижчий від того, який вимагають інші фінансові установи.

ФКС структуровано в п'ять регіональних банків, які, у свою чергу, поділено на менші за розмірами асоціації, що обслуговують місцеві ринки. Кількість кредитних асоціацій, які входять до складу ФКС, і прямо чи опосередковано займаються кредитуванням сільського господарства, протягом десятиліть скорочувалась. У середині 1940-х років їх було понад 2000, у 1983-му – близько 900, у 1998-му – 200, а у 2006 році лишилося всього 95. сьогодні типова асоціація контролює значно більшу територію, забезпечує набагато ширше коло фермерських кредитних програм і послуг, має гнучку систему процентних ставок і великий кредитний портфель.

ФКС, утримуючи близько 32% заборгованості фермерського сектору, має у своєму розпорядженні найбільшу частку нерухомості фермерів, що перебуває у кредитній заставі (38%). Наприкінці 2006 року ФКС володіла 115 млрд. дол. прострочених (невиплачених) кредитів, з яких 47% – довгострокові, 24% – коротко- і середньострокові, решта інвестовані в супутні сфери агробізнесу.

ФКС надає три види кредитів:

- оперативний (до 1 року) – для поточного фінансування оборотних засобів;
- середньостроковий (1-7 років) – для купівлі товарів відносно тривалого використання (обладнання, худоби);
- довгостроковий (до 40 років) – під заставу нерухомості на придбання землі, будівництво сільськогосподарських споруд, будинків тощо.

Кредитоспроможні позичальники, у свою чергу, поділяються на чотири групи:

- фермери, які повністю зайняті в сільському господарстві й отримують від нього понад 50% доходів;
- фермери, які отримують менше 50% доходу від агробізнесу;
- бізнес, пов'язаний з фермерством (переробка продукції, аграрний маркетинг, рибальство тощо), - якщо більш як 50% його доходу одержано від даного виду діяльності;
- сільські домогосподарства – для купівлі, рефінансування, будівництва чи ремонту житла в місцевостях із населенням 2500 осіб і менше.

Програми кредитування Агентства фермерських послуг (АФП – Farm Service Agency) Департаменту сільського господарства США спрямовані на забезпечення тимчасової фінансової підтримки американських фермерів і власників ранчо, які не спроможні залучати кредити комерційних банків через рівень процентних ставок та інші умови кредитування. В деяких випадках ці фермери є новачками з доходами, які не відповідають статусу кредитоспроможних із позицій оцінки банку, в інших – фермери потребують коштів унаслідок стихійних лих або просто мають обмежені ресурси для започаткування чи ведення сільськогосподарської діяльності. Агентство надає різні види прямих кредитів і кредитних гарантій. Прямі кредити можуть бути використані на купівлю нерухомості та інші капітальні вкладення. Гарантовані кредити надаються для тих самих цілей, а також для рефінансування існуючих боргів. Прямі кредити йдуть на поповнення оборотних фондів, оплату особистих рахунків фермерської сім'ї, проте з певним обмеженням щодо рефінансування існуючих боргів. Також їх використовують для покриття збитків, заподіяних несприятливими погодними умовами, стихійним лихом.

Крім перелічених АФП може надавати кредитні кошти на такі цілі:

– придбання сільськогосподарських земель і здійснення оперативних витрат фермерами-початківцями з досвідом ведення фермерської діяльності менш як 1 рік, мінімум 3 роки досвіду роботи в галузі, для отримання прямих кредитів – 5 років, гарантованих – 10 років). Перш ніж АФП розгляне клопотання фермера, він повинен отримати дві відмови від комерційних банків. Є також інші умови та обмеження, що встановлюються щороку через ліміт коштів програми;

– придбання етнічними індіанцями сільськогосподарської землі, що знаходиться в межах резервації; процедура подання і одержання кредиту схожа на застосовувану до звичайних фермерських кредитів, однак має бути три відмови в комерційних банках.

Місія АФП – надання кредитів та їх моніторинг. Для цього співробітники Агентства працюють із кожним клієнтом для виявлення сильних і слабких сторін виробничої діяльності позичальника, управління господарством і, разом з банком-кредитором, над пошуком шляхів виходу з кризової ситуації. Для того, щоб допомогти позичальникам, які продовжують сільськогосподарську діяльність, АФП може надавати їм певні пільги, серед яких:

- реструктуризація і відстрочення виплати кредиту;
- зниження процентної ставки;
- зменшення розміру заборгованості на величину її теперішньої ринкової вартості.

Коли жодна з цих умов не виконується, позичальнику пропонується можливість викупити його заборгованості за фактичною ринковою ціною. Якщо й це не є можливим, то ферма переходить у власність АФП, а потім продається за ринковою ціною (переваги надаються фермерам-початківцям).

Незважаючи на загалом позитивні характеристики у співпраці «фермер – комерційний банк», фінансові установи (як і в Україні) воліють якомога менше справ мати з агросферою і часто залишають цей бізнес. На думку багатьох фермерських постачальників і маркетингових підприємств, що знаходяться на сільських територіях, привабити банки, які розуміли б їхній бізнес і супутні ризики, з якими вони стикаються, – справа не з легких, оскільки вони діють у сферах, які комерційні банки, здебільшого, кредитують без особливого бажання. На скорочення кількості банків, які обслуговують даний сегмент позичальників, також впливає депопуляція сільських територій, зменшення чисельності сільського населення, а це особливо важливо з огляду на те, що банківські установи надають жителям сіл широкий (а не тільки з кредитування) спектр фінансових послуг.

Експерти погоджуються, що жодна фінансова система не зможе служити відповідним інтересам фермерства (не маючи при цьому довгострокових зобов'язань і домовленостей, без фокусування на одній місії, фінансових можливостей, мережі асоціацій та банків на місцях) краще, ніж Фермерська кредитна система – одна з найуспішніших, фінансово міцних організацій, що перебуває у власності фермерів, кооперативів і співпрацює з іншими фінансовими установами для інвестування в сільське господарство США. Її роль важлива з огляду на те, що, наприклад, у 2007 фінансовому році на розвиток сільського господарства було виділено лише 1,5% коштів державного бюджету, проте це дозволило генерувати 11,5% рівня проектних програм Департаменту сільського господарства. Особливо ефективними є кредитні гарантії.

Цей досвід показує, що лише урядових інвестицій недостатньо для підтримки сільських територій, тому їхній розвиток слід підсилити партнерством із приватним сектором. Участь приватного капіталу сприяє зародженню місцевого лідерства, що дуже важливо для сталого розвитку галузі.

Певне уявлення про ефективність фермерства дає приклад зернового виробництва в сільському господарстві США, зокрема виробництво пшениці. Всього в США цю культуру вирощують 44000 господарств (такими визначаються господарства, у яких пшениця дає понад 50% виручки від реалізації продукції). Лише трохи більше третини таких господарств покривають свої загальні економічні витрати, тобто виручки від реалізації пшениці достатньо для здійснення всіх грошових видатків, перекриття зносу та особистого доходу родини фермера на рівні національних стандартів. Решта ж забезпечує виручкою лише поточні грошові витрати, що дає можливість виживання від врожаю до врожаю і позбавляє перспектив для розширеного відтворення, а тим більше на інноваційних засадах.

Зрештою усі ці ферми можна розділити на 3 групи за рівнем економічних витрат на долар виручки. Як вже зазначалося, 35% з них становлять фінансово стійкі господарства. Їхня виручка від реалізації продукції перевищує або дорівнює економічним витратам. Такі ферми виробляють половину пшениці і в більшості випадків можуть обійтися без державних дотацій. Але саме ці ферми отримують і 50% державної допомоги, що надається цій підгалузі.

Разом з тим функціонує велика група ферм з економічними видатками понад 1,5 долара на долар виручки. Частка таких господарств становить 37%. Хоча виробляють вони лише 14% пшениці.

І нарешті, середні за ефективністю господарства, частка яких близько 25% від загальної кількості, але 36% за обсягом виробництва пшениці. Для них коефіцієнт відношення економічних видатків до виручки знаходиться в діапазоні 1-1,5. Ця група включає і дрібні, і середні, і великі сімейні господарства. Так, до них відносяться понад 40 відсотків ферм. Що за американською класифікацією відносяться до великих (продаж 250 тисяч – 1 млн. доларів). Також багато серед них ферм середніх за продажами з операторами, для яких сільське господарство – головна сфера зайнятості. Але й серед ферм з обмеженими ресурсами близько 40% – ферми середні за ефективністю.

Водночас найголовніше є те, що для більшості їх операторів сільське господарство є головним джерелом доходу, тоді як значна кількість неефективних ферм є садибами пенсіонерів або використовуються насамперед як елемент стилю життя. Власники багатьох дрібних неефективних ферм заробляють на стороні, хоча й власники фінансово стійких ферм також в багатьох випадках мають ще й інший бізнес.

Ферми ж із групи середніх за ефективністю самостійно «зводять кінці з кінцями», але не мають достатньо ресурсів для розвитку.

В середньому ці ферми набагато відстають за розмірами господарства від ферм з групи ефективних, але, не дивлячись на ефект масштабу, питомі витрати на насіння, добрива, сільгоспхімію, ремонт та обслуговування у них на третину вищі. У зв'язку з недостатністю власних інвестиційних ресурсів та оборотних засобів рівень заборгованості та питома вага витрат на відсотки у них навіть в 2 рази вищі, ніж у ефективних ферм. Водночас їх власники як ніхто зацікавлені у підвищенні ефективності і мають для цього потенційні можливості.

Викладене ще раз підтверджує той факт, що ефективність фермерських господарств США визначається багатьма чинниками внутрішнього і зовнішнього характеру. За великим рахунком і в економічному аспекті найбільш бажаним об'єктом для участі в державних програмах підтримки цін та доходів, надання пільгових кредитів є ферми, що потребують для сталого й ефективного розвитку залучення порівняно невеликих коштів. Великотоварні їх практично не потребують, крім кредитів. Підтримувати збиткові ферми державу змушує соціальний аспект розвитку аграрної сфери у цілому.

Висновки. Підводячи підсумок розглянутим питанням, стосовно господарської структури аграрної сфери економіки, зазначимо наступне.

У виробничому контексті будь-яка національна економіка, усі її сфери та галузі є сукупністю первинних господарських одиниць. Аграрна сфера – не виключення. Вона охоплює різноманітні господарські одиниці. Їх можна класифікувати за різними критеріями. Головні з них. У контексті тотожності власності і праці: капіталістичні і трудові агроструктури. За рівнем концентрації виробництва: дрібні, малі, середні і великі. З позицій форм власності: приватнооднособні; приватно-спільні; комунальні; державні. З точки зору поєднання галузей: аграрні і агропромислові і т.п.

Впродовж віків сільському господарству були притаманні різні форми аграрних господарств. Найбільш поширеною на сьогодні є сімейні фермерські господарства. Водночас більшість з них невеликі за розмірами, що не дає їм змогу використовувати відомі переваги великих агроструктур. А вони в міру розвитку виробничих сил стають усе більш економічно вагомими. Саме це і зумовлює такі тенденції в розвитку сільського господарства як посилення кооперації фермерських господарств між собою, створення різних об'єднань, інтеграцією з підприємствами третьої сфери АПК.

В останні десятиліття істотно посилилася концентрація виробництва у сільському господарстві. Вона передусім проявляється у підвищенні економічної вагомості сектора великотоварних агропідприємств. Він невеликий за кількістю, але, наприклад, в США виробляє понад половину усього обсягу товарної продукції. Сектор малих фермерських господарств нині має переважно соціальне значення.

В країнах Західної Європи рівень концентрації виробництва значно поступається США. Фермерські господарства використовують переваги великих агрогосподарств переважно шляхом кооперації і інтеграції.

В Україні за період 1991-2009 рр. істотно зменшилася деконцентрація виробництва в сільському господарстві. Саме тому аграрна політика держави має врахувати зарубіжний досвід розвитку сільського господарства передусім в економічно високорозвинених країнах.

Анотація

В статті проаналізований досвід системи кредитування фермерства в США. Розглянуто структуру та функції фермерської кредитної системи(ФКС), основні види кредитів, які видає ФКС, програми кредитування Агентства фермерських послуг (АФП – Farm Service Agency) Департаменту сільського господарства США, які спрямовані на забезпечення тимчасової фінансової підтримки американських фермерів і власників ранчо, що не спроможні залучати кредити комерційних банків через рівень процентних ставок та інші умови кредитування.

Аннотация

В статье проанализированный опыт системы кредитования фермерства в США. Рассмотрена структура и функции фермерской кредитной системы(ФКС), основные виды кредитов, которые выдает ФКС, программы кредитования Агентства фермерских услуг (АФП - Farm Service Agency) Департаменту сельского хозяйства США, которые направлены на обеспечение временной финансовой поддержки американских фермеров и владельцев ранчо, которые не способны привлекать кредиты коммерческих банков из-за уровня процентных ставок и других условий кредитования.

Abstract

article analyzed the experience of credit system of farming in the United States. The structure and functions of the farm credit system (FCC), the main types of loans, which gives the FCC, the Agency's lending programme farm services (AFP-Farm Service Agency), Department of agriculture, United States, aimed at providing temporary financial support for American farmers and Ranch owners who are not able to attract loans from commercial banks because interest rates and other loan conditions.

Список використаної літератури:

1. Черевко Г.В. Система кредитування фермерства у США / Г.В. Черевко, М.С. Вашук // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 102-110.